

Asia: OM 6/58/2016

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle saamen kielilain muuttamisesta

Kysymykset / Gažaldagat / Koččâmušah / Kõõččmõõžž

Yleiset huomiot luonnoksesta hallituksen esitykseksi saamen kielilain muuttamisesta /Oppalaš fuomášumit hápmosa birra, man ráđđehus evttoha riikkabeivviide sámi giellalága nuppástuhttimis /Almolih huámmášumeh hammiittásâst haldáttâs oovdânpyehtimin säämi kielâlaavâ muttemist /Takai vuámmšõõžž häämstõõžž pIRR halltõõžž čuá'jtõssân sää'm kíõll-lää'jj mu'ttmest

Digitalisaation ja viranomaisten organisaatio- ja palvelukulttuurin muutoksen asettamat haasteet

Saamen kielilaki on säädetty aikana, jolloin viranomaisissa asioiminen oli perinteistä fyysistä asiointia, minkä lisäksi viranomaiseen saattoi olla yhteydessä kirjeitse tai puhelimitse. Kielellisten oikeuksien toteuttaminen tulkitsemisen ja kääntämisen avulla toimii periaatteessa kohtuullisen hyvin edellä kuvatuissa perinteisissä asiakastilanteissa. Viranomainen pystyy tulkitsemisen ja kääntämisen avulla aina täyttämään saamen kielilain asettamat vaatimukset, joskin asian käsitteleminen voi usein tästä syystä viivästyä.

Digitalisaatio tulee jo lähitulevaisuudessa muuttamaan voimakkaasti maistraattien ja muidenkin valtion viranomaisten toimintaa ja palvelutuotantoa. Osittain muutos on jo tapahtunut.

Maistraateissa on vuonna 2016 aloitettu maistraattien asiakaslähtöisen toiminnan kehittäminen 2016 – 2019 (Galaksi-hanke). Kehittämisen painopisteenä on palvelujen ja toiminnan digitalisointi. Maistraattien visio 2025 on vuorovaikutteisesti palveleva digitaalinen maistraatti. Fyysisistä palveluista tullaan siirtymään sähköisiin palveluihin ja alueellisesta toiminnasta valtakunnalliseksi toimintamalliksi. Siihen liittyvä palvelutuotannon uudelleen organisointi tulee pitämään sisällään muun muassa paikkariippumattoman palvelun sekä valtakunnallisen keskitetyn asiakasneuvonnan ja tietopalvelun. Holhoustoimen vastuualueella sähköinen toimintaympäristö on jo osittain otettu käyttöön. Muilla vastuualueilla siirtyminen tapahtuu näillä näkymin vuonna 2019.

Viranomaisten organisaatio- ja toimintakulttuurin muutos ei koske pelkästään maistraatteja, vaan laajalti myös muita valtion viranomaisia.

Saamenkielisten asiakkaiden kielellisten oikeuksien toteutumisen kannalta digitalisaatio sisältää riskin kielellisen palvelun huononemisesta. Toisaalta valtion viranomaisten uudet sähköiset palvelut voivat oikein toteutettuna jopa mahdollistaa nykyistä paremman kielellisen palvelun saamenkielisille

asiakkaille. Kysymys on siitä, miten asia valmistellaan ja toteutetaan käytännössä, sekä viime kädessä siitä, mihin lainsäädäntö viranomaisia velvoittaa.

Valtakunnallisessa toimintamallissa viranomaisen tehtäviä voidaan keskittää periaatteessa minne tahansa. Lappilaisen asiakkaan Lapissa sijaitsevassa virastossa vireille laittama asia voidaan näin käsitellä jossakin aivan muualla. Myös asiakaspalvelua tullaan keskittämään valtakunnallisesti. Nämä muutokset tulisi ottaa huomioon saamen kielilaissa. Miten saamenkielinen palvelu turvataan silloin, kun valtakunnallisella viranomaisella on toimipisteitä pohjoisimmassa Suomessa, mutta joku tehtävä tai palvelu on keskitetty jonnekin muualle, voiko tätä palvelua saada saameksi?

Lakiin tulisi lisäksi ottaa säännökset saamen kielen käyttämisestä viranomaisten yhteispisteissä ja etäpalveluissa.

Viranomaisten verkkosivuilla tarjottava informaatio ja lomakkeet

Viranomaisten verkkosivuilla tarjottavan informaation merkitys tulee digitalisaation myötä entisestään kasvamaan. Asioiden vireillepanemiseen käytettävien lomakkeiden merkitys nousee jopa avainasemaan.

Saamen kielilain 8 §:n 2 momentin mukaan viranomaisen ilmoitukset, kuulutukset ja julkipanot sekä muut yleisölle annettavat tiedotteet sekä opasteet ja yleisön käytettäviksi tarkoitetut lomakkeet täyttöohjeineen on saamelaisten kotiseutualueella laadittava ja annettava myös saamen kielellä. Edellä mainittua lainkohtaa on sovellettava muun muassa Utsjoella sijaitsevaan maistraatin, Kelan, verohallinnon, poliisin ja Utsjoen kunnan yhteispalvelupisteeseen. Yhteispalvelupisteen lomaketarjontaa kartoitettaessa on syntynyt epäselvyyttä siitä, koskeeko em. lainkohta pelkästään perinteisiä paperisia lomakkeita, vai koskeeko se myös sähköisesti täytettäviä tai internetistä tulostettavia lomakkeita. Jotkut viranomaiset katsovat sen koskevan vain paperilomakkeita. Käytännössä kaikki valtion viranomaiset ovat vähitellen luopumassa paperisista lomakkeista ja siirtymässä sähköisiin lomakkeisiin.

Saamen kielilain 8 §:n 2 momentin säännöstä voitaisiin täsmentää täyttämään nykyajan vaatimukset. Lain tulisi lähteä siitä, että yksityisen kansalaisen kannalta kaikkein keskeisimpiä lomakkeiden tulisi olla saatavilla saamenkielisinä joko viranomaisten verkkosivuilla tai kansallisen palveluyölyn kautta. Tällä tavalla viranomaiset voisivat palvella saamenkielisiä asiakkaita kaikkialla maassa eikä vain muutamassa saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevassa virastossa tai yhteispalvelupisteessä. Teknisesti asia on mahdollista toteuttaa. Esimerkiksi Norjassa verohallinto (Skatteetaten) on jo ottanut käyttöönsä sähköisesti täytettävät saamenkieliset lomakkeet.

Tänä päivänä lomakkeilla ei enää juuri ole erillisiä paperisia tai sähköisiä täyttöohjeita. Lomakkeiden täyttämiseen tarvittava informaatio löytyy yleensä viranomaisten verkkosivuilta. Tältäkin osin säännös on vanhentunut. Lomakkeiden täyttöohjeiden kääntämisen sijasta laissa pitäisi velvoittaa viranomaiset laittamaan verkkosivuilleen ainakin jonkinlaisen perusinformaation omista palveluistaan saamen kielellä.

Saamen kielen ilmoittaminen äidinkieleksi väestötietojärjestelmään

Saamen kielilain 7 §:n mukaan saamelaisella, jolla on Suomessa kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta, on oikeus ilmoittaa väestötietojärjestelmään tallennettavaksi äidinkielekseen saame.

Väestötietojärjestelmään on käytännössä 13.6.2013 asti voitu merkitä henkilön äidinkieleksi ”saame”. Aikaisemmin on käytetty myös merkintöjä ”lappi” taikka ”saame, lappi”. Näitä äidinkielimerkintöjä on Suomen väestötietojärjestelmässä kaikilla saamea äidinkielenään puhuvilla saamelaisilla. Väestötietojärjestelmästä ei näiden merkintöjen perusteella voi todeta, onko äidinkielenä inarinsaame, koltansaame, pohjoissaame tai mahdollisesti joku muu saamen kieli.

Väestörekisterikeskus on 13.6.2013 ottanut käyttöön uuden kolmimerkkisen kielikoodiston väestötietojärjestelmään. Uuden laajennetun kolmimerkkisen kielikoodiston mukaan väestötietojärjestelmään on 13.6.2013 lähtien ollut mahdollista merkitä äidinkieleksi seuraavat saamen kielet: eteläsaame, inarinsaame, kildininsaame, koltansaame, luulajansaame, pohjoissaame. Lisäksi on olemassa kielikoodi SMI (saamelaiskieli). Sitä voidaan käyttää silloin, jos äidinkieleksi on merkittävä sellainen saamen kieli, jolle ei ole omaa kielikoodia (esim. piitimensaame).

Saamen kielilain 3 §:n mukaan saamen kielellä tarkoitetaan kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä eli käytetystä kielestä tai pääasiallisesta kohderyhmästä riippuen joko inarinsaamen, koltansaamen tai pohjoissaamen kieltä.

Saamen kielilakia koskevan hallituksen esityksen yksityiskohtaisten perustelujen mukaan saamen kielilain 7 §:n säännöksellä ei ole tarkoitus muuttaa äidinkielen ilmoittamista koskevaa viranomaiskäytäntöä. Kun 3 §:ssä kuitenkin kerrotaan, että saamen kielellä tarkoitetaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamea, voi asiassa saada sellaisen käsityksen, että väestötietojärjestelmään voisi ilmoittaa äidinkieleksi vain jonkun kolmesta Suomessa puhuttavasta saamen kielestä. Tosiasiassa väestötietojärjestelmään on mahdollista merkitä äidinkieleksi mikä tahansa kieli. Lainsäädäntöteknisesti tilanne on hieman erikoinen.

Käytännössä aikuisen ihmisen äidinkielen ilmoittaminen tai muuttaminen väestötietojärjestelmässä on nykypäivänä harvinaista, tai ainakin se tulee harvoin maistraatin tietoon. Paljon tavallisempaa lienee saamen kielen rekisteröiminen vastasyntyneen lapsen äidinkieleksi. Väestörekisteriviranomaisten käytännesääntöjen mukaan äidinkielen ilmoittaminen on ns. ilmoituksenvarainen tieto, joka perustuu vain henkilön omaan ilmoitukseen. Äidinkieltä koskevan väestötietomerkinän voi tarkastaa ja tarvittaessa muuttaa OTT-palvelussa verkkopankkitunnuksilla tunnistautumalla. Henkilökohtaista asiointia viranomaisessa ei tarvita.

Saamen kielilain 7 §:n säännöksellä on varmasti oma historiallinen taustansa, mutta juridisesti se on täysin tarpeeton. Väestörekisteriviranomaisen näkökulmasta oikeus ilmoittaa saamen kieli äidinkieleksi väestötietojärjestelmään on tänä päivänä itsestään selvä asia ilman nimenomaista lain säännöstäkin. Näin ollen säännös voitaisiin kokonaan poistaa laista. Turhien pykäliden poistamisella laista saataisiin selkeämpi, ja kielellisten oikeuksien toteutumisen kannalta olennaiset asiat saataisiin ehkä paremmin esille.

Sähköisen asioinnin mahdollistaminen saamen kielellä

Saamen kielilain tavoitteena (1 § 3 mom.) on muun muassa taata saamelaisille oikeus hyvään hallintoon kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Näitä tavoitteita on käytännössä vaikea toteuttaa, mikäli

saamenkielinen palvelu jätetään kokonaan viranomaisten uuden sähköisen toimintamallin ulkopuolelle. Saamenkielisten asiakkaiden palvelut on toki mahdollista jättää tulevaisuudessa pelkästään satunnaisten yhteispalvelupisteiden ja puhelinpalveluiden varaan. Tällöin saamenkielisten saaman palvelun laatu ja nopeus riippuisi kuitenkin täysin asiakkaan kielestä, mikä ei ole ollut lainsäätäjän tarkoitus. Tämä voi olla myös yhdenvertaisuuskysymys. Palvelun laatu ei saisi huonontua yksilön kielivalinnan johdosta.

Saamenkielisellä väestöllä voidaan arvioida olevan tällä hetkellä periaatteessa hyvät edellytykset asioida viranomaisissa sähköisesti omalla kielellään. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että saamen kieltä ja myös saamen kielen kirjoittamista on opetettu jo pitkään. Saamen kieli sai itsenäisen äidinkielen oppiaineen aseman lukiossa vuonna 1992 ja peruskoulussa vuonna 1995. Tämä on johtanut siihen, että saamen kielen kirjoitustaito on tänä päivänä levinnyt laajalle. Lisäksi tietokoneisiin ja älylaitteisiin on jo melko pitkään ollut saatavilla ohjelmia ja erikoisfontteja, joiden avulla on mahdollista kirjoittaa saameksi. Periaatteessa sähköinen asiointi olisi siis mahdollista järjestää myös saamen kielellä. Haasteena olisi lähinnä saada saamenkielen erikoisfontit viranomaisen järjestelmiin.

Sähköinen asiointi on luonteeltaan kirjallista asiointia. Asiakkaan viranomaiselle laatimien ja viranomaisen sähköisiin järjestelmiin skannattujen saamenkielisten tekstien ja viranomaisten sähköisessä järjestelmässä laatimien ja asiakkaalle lähettämien päätösten tms. asiakirjojen kääntäminen ei eroa paperiasiakirjojen kääntämisestä. Kääntämistä varten on jo olemassa toimiva järjestelmä saamen kielilain 26 §:ssä. Käännettävät asiakirjat pitäisi vain pystyä lähettämään sähköisesti käännettäväksi Saamelaiskäräjien kielitoimistoon ja edelleen sieltä takaisin.

Sähköinen saamenkielinen asiointi olisi luonteeltaan paikkariippumatonta, mikä avaisi uusia palvelukanavia esim. pääkaupunkiseudulla asuville saamelaisille. Verkkoasiointi saamen kielellä on mahdollista toteuttaa, mikäli viranomaisten verkkosivut ja sähköiset järjestelmät mahdollistavat saamenkieliset erikoisfontit ja mikäli viranomaisen verkkosivuilla on riittävästi saamenkielistä ohjeistusta. Nykyinen saamen kielilaki ei velvoita viranomaisia järjestämään tällaista. Tällaista uudistusta ei voida toteuttaa nyt vireillä olevan saamen kielilain uudistamisen aikataulussa. Asiaan liittyy varmasti myös vielä monia käytännön ongelmia. Jatkossa tulisi kuitenkin selvittää, millä tavalla lakia voitaisiin uudistaa niin, että saamenkieliset palvelut toteutuisivat myös verkkopalveluissa.

**Onko esityksessä huomioitu kaikki relevantit viranomaiset ja ovatko viittaukset viranomaisiin ajan tasalla?
/ Leatgo evttohusas vuhtiiváldon buot relevánta eiseválddit ja leatgo čujuhusat eiseválddiide áiggi dásis?
/Láá-uv oovdânpyehtimist valdum vuotân puoh merhâšittee virgeomâhááh já láá-uv čujottâsah
virgeomâháid ááigi täásist? /Lie-go čuá'jtöözžâst valddum lokku puk relevaant ve'rggnee'kk da lie-go
vi'jttjööžž ve'rggñii'kki árra áái'j tää'zzest?**

Saamen kielilain piiriin kuuluvat viranomaiset

Saamen kielilain 4 §:n mukaan Saamelaisella on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää tässä laissa tarkoitettussa viranomaisessa saamen kieltä.

Saamen kielilain 2 §:n 1 momentin 2-kohdan mukaan lain soveltamisalaan kuuluvat ne valtion piiri- ja paikallishallinnon viranomaiset, joiden virka-alueeseen saamelaisten kotiseutualueen kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat.

Lisäksi 2 §:n 1 momentin 7-kohdassa on lueteltu erikseen ne lain piiriin kuuluvat viranomaiset, joiden toimialueena on koko maa (Verohallinto, Kansaneläkelaitos, Maanmittauslaitos ja Maatalousyrittäjien eläkelaitos).

Yksityiskohtaisen viranomaisluettelon asemasta voisi olla ehkä parempi ottaa lakiin yleissäännös, joka kattaisi kaikki ne valtion viranomaiset, joiden toimialueena on koko maa. Tällöin lakia ei tarvitsisi muuttaa joka kerta kun jossain viranomaisorganisaatiossa tapahtuu muutoksia. Lisäksi lakia ei valitettavasti aina edes huomata muuttaa. Esimerkiksi Liikenteen turvallisuusvirasto Trafi ei ole valtion piiri- tai paikallishallinnon viranomainen, mutta sitä ei ole mainittu myöskään 2 §:n 2 kohdan valtakunnallisten viranomaisten luettelossa. Lapin maistraatilta pyydettiin usein saamenkielisiä palveluita veneiden rekisteröintiin liittyvissä asioissa silloin kun vesikulkuneuvorekisterin ylläpitäminen kuului vielä maistraateille. Sittenkin vesikulkuneuvorekisteri on siirretty Trafille. Tiedossa ei ole miten saamenkieliset palvelut on Trafissa hoidettu.

Lain 2 §:n 2 momentin 2-kohdassa käytetty ilmaisu ”valtion piiri- ja paikallishallinnon viranomaiset” on ilmaisuna vanhahtava. Valtion viranomaisten organisaatio- ja palvelukulttuurissa tulee tapahtumaan suuria muutoksia. Alueellisesta toiminnasta tullaan siirtymään valtakunnalliseksi toimintamalliksi.

Laista ei ilmene selkeästi, millä tavalla ja missä laajuudessa saamen kielilakia on sovellettava sellaisessa viranomaisessa, jonka toimialue kattaa esimerkiksi koko Lapin maakunnan tai koko Pohjois-Suomen, mutta yksikään toimipiste sijaitse saamelaisten kotiseutualueella. Onko saamenkielistä palvelua tällöin annettava kaikissa toimipisteissä vai esimerkiksi pohjoisimmassa toimipisteessä.

Laista tulisi ilmetä selkeästi, mitkä viranomaiset kuuluvat sen soveltamisalaan. Usein viranomaiset eivät itsekään tiedä tuleeko niiden soveltaa saamen kielilakia vai ei.

Olisiko syytä sisällyttää lakiin erillinen säännös kielellisistä oikeuksista sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluissa ja tulisiko tämä tehdä lain 32 §:ää muuttamalla vai lisäämällä kokonaan uusi säännös? Tällä hetkellä sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut on mainittu voimassa olevan lain perusteluissa, mutta käytännössä kielelliset oikeudet toteutuvat sosiaali- ja terveydenhuollossa huonosti. / Galggašiigo láhkii biddjot sierra mearrádus sosiála- ja dearvvašvuodábálvalusaide guoski gielalaš rivttiin ja berrešiigo dán dahkat nu, ahte nuppástuhtá lága 32 paragrafa vai lasihuvvogo ollásit ođđa njuolggadus? Dál sosiála- ja dearvvašvuodábálvalusat leat namuhuvvon fámus leahkki lága vuođuštusain, muhto geamádagas gielalaš rievttit ollašuvvet hejot sosiála- ja dearvasvuodafuolahusas. /Kolgáččij-uv laahân siskálmittid sierâ njuolgâdus kielâlijn vuoigâdvuodâin sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâspalvâlusâin já kolgáččij-uv tom toohâđ nuuvt, ete muttoo laahâ 32 § vâi nuuvt ete lasettuvoo ollásávt uđđâ njuolggâdus? Tääi sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâspalvâlusah láá mainâšum vyeimist orroo laavâ vuođuštâsâin, mutâ keevâtlávt kielâliih vuoigâdvuodah olášuveh sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâsâst hyeneeht. / Le'čči-a mäinn sii'skeed lækka jee'rab šiöttâlm kíol'laž vuõiggâdvuodâin sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzin da õõlgçi-a tät tuejjeed lää'jj 32 § muu'ttee'l avi lââ'ztee'l obbnes ođđ šiõttâlm? Tån poodd sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzz lie peäggatum viõggâst åarrai lää'jj vuådtee'lmin, leša tuõttjie'llmest kíol'laž vuõiggâdvuodâ teáuddje sosiaal- da tiõrvâsvuõttthuõlâst hue'neld.

-

Onko esityksessä otettu riittävästi ja tarpeeksi kattavasti huomioon meneillään oleva maakunta- ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisuudistus ja sen tuomat muutokset? / Leatgo evttohusas váldon doarváí vuhtii jođus leahkki eanagotte- ja sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa ordnenodastus ja nuppástusat, maid dat mielddisbukta? /Láá-uv oovdânpyehtimist valdum nokko já tuárvi luávden vuotân joođoost orroo eennâmkodde- já sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâs ornimuđâsmitemm já ton pyehtim nubástusah? / Lie-go čuä'jtöözžâst valddum ri'jtteeninalla lokku jáá'ttmen áárrai máddká'dd- da sosiaal- da tiörvâsvuotthuõl já'rjstemoođõžž da tõn pu'httem muttâz? Kätt-a čuä'jtõs nokk puârast jáá'ttmen áárrai máddká'dd- da sosiaal- da tiörvâsvuotthuõl já'rjstemoođõžž da tõn pu'httem muttsid?

-

Onko esityksessä huomioitu oikein viittaukset muuhun lainsäädäntöön? / Leatgo evttohusas váldon riekta vuhtii čujuhusat, mainna čujuhuvvo eará lahkamearrádusaide? /Láá-uv oovdânpyehtimist valdum vuotân olmânáál čujottâsah eres lahâaasâtmân? /Lie-go čuä'jtöözžâst valddum puârast lokku vi'jttjõžž jee'res lää'jjeâttmõžž árra?

-

Valkeapää Oula
Lapin maistraatti